

Käkisalmen lääni ja Suomen Karjala

Kirjoittanut

EMERIK OLSONI

1

KAKSI KARTTAA

Ruotsin ja Suomen yhteisessä historiassa on meille suomalaisille tärkein, ettemme sanoisi suurin, aika se, jonka kuluessa länsimaisen kulttuurin ja oikeusjärjestyksen piiriä levitettiin itään. Se päättyi Stolbovan rauhaan 1617, jolloin se alue, josta aikojen kuluessa kasvoi Suomi, aluksi autonominen suuriruhtinaskunta, vihdoinkin itsenäinen tasavalta, sai vuoteen 1945 asti voimassa olleen itäraajansa. Oppikirjoissa annetaan kuitenkin ajalle Kustaa II Aadolfin valtaistuimelle noususta Kaarle XII kaatumiseen saakka jonkinlainen laudatur-arvosana nimittämällä sitä mahtavuuden ajaksi tai suurvalta-ajaksi, niinkuin HARALD HJÄRNE ironisesti huomauttaa¹.

Aihetta tähän nimitykseen on tietysti sikäli, että Ruotsi-Suomen kuningaskunta sinä aikana saavutti suurinman laajuutensa ja yleiseurooppalaisen merkityksen, jonka vertaista sillä ei sitä ennen eikä sen jälkeen ole ollut. Mutta mikä tämä suurvalta oikeastaan oli? Taustaksi ja selitykseksi varsinkin sen loppuvaiheen, Suuren Pohjan sodan tapahtumien, valtiotoimien ja henkilöiden kuvaukselle tarvitsemme ehdottomasti mahdollisimman täydellisen kuvan tämän lyhytikäisen suurvallan alueesta.

Tällaista etsiessään k.o. aikakautta käsittelevästä historiallisesta kirjallisuudesta tapasi tämän kirjoittaja lupaavan otsikon: »Geografisk öfversikt af Svenska väldet under senare hälften af 1600-talet». Tämä on painettu Ruotsin valtionarkistonhoitajan Ernil Hildebrandin toimittamaan monumentaaliseen kokoomateokseen Sveriges historia intill tjugonde seklet,

¹ HARALD HJÄRNE, Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning (Sthlm 1897) s. 2; painettu uudelleen kokoelmaan Svenskt och främmande (Sthlm 1908).

joka tarjoaa meille yhteenvedon 1800-luvun loppupuoliskon ruotsalaisen historiantutkimuksen tuloksista, VI osa (Sthlm 1906) loppuun. Kat-
sauksen on laatinut Lundin historianprofessori MARTIN WEIBULL teo-
ksen aikaisempaa laitosta (Sveriges historia från äldsta tider till våra dagar,
IV. 1888) varten, ja se on pienin muodollisin korjauksin painettu sem-
moisenaan k.o. painokseen.

Siinä luetellaan kaikki 1500-luvulta lähtien vallatut alueet, mutta
mitään esitystä näitten alueitten ja valtakunnan ydinmaitten sulautumi-
sesta yhdeksi, yhtenäiseksi valtioksi, Ruotsi-Suomen suurvallaksi emme
tästä katsauksesta emmekä koko suuresta teoksesta saa. Asia ei ole kiin-
nostanut 1800-luvun loppupuoliskon ruotsalaisia historiankirjoittajia, jotka
pitivät k.o. ajan ruotsalaista ekspansio-politiikkaa erehdyksenä ja, Hjärnen
sanoja lainataksemme, »voiman tuhlauksena, joka meidän on hitaasti ja
varovaisesti parannettava nöyrästi ahertaen, mikäli mahdollista, ikuisen
rauhan varjossa . . . 'Suuruuden aika' saarnaa lopultakin Ruotsin kumin-
kaille ja kansalle sitä ylösrakentavaista ja sisältörikasta opetusta, että
ylpeys käy lankeemuksen edellä . . .»². Ei siis kumma, että koko kysymys
kuitataan lyhyesti toteamalla, että »mahtavuuden ajan Ruotsi oli pikem-
minkin maantieteellinen käsite kuin valtio luonnollisin ja kansallisin rajoin»³.

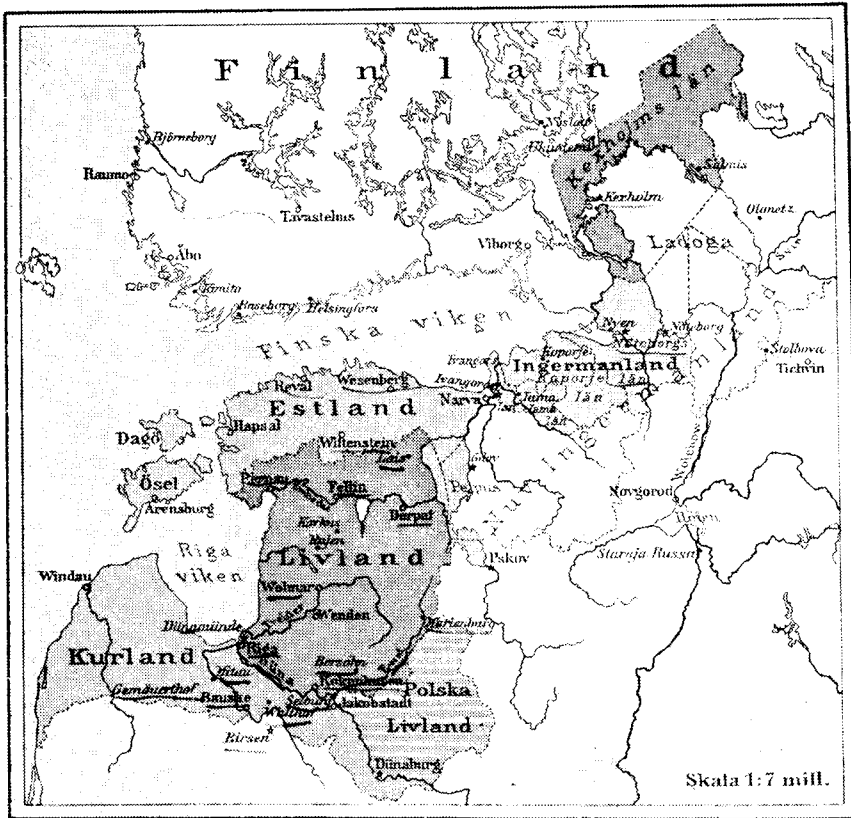
Mutta miten on professorin historiallisen maantiedon laita?

Saman teoksen V, Martin Weibullin ym. toimittamassa osassa
(sekin painettu 1906) tapaamme sivulla 117 kartan »Karta öfver Öster-
sjöprovinserna under 1600-talet». Siihen on Stolbovan rauhassa 1617
valtakuntaan liitetyn Käkisalmen läänin pohjoisrajaksi piirretty Uuden-
kaupungin rauhassa 1721 sovittu rajalinja!

² HJÄRNE, mt., s. 4 (ja s. 110).

³ MARTIN WEIBULL, Sveriges historia intill tjugonde seklet VI, s. 370. — Tässä
ei ole aihetta ruveta selvittämään miten tämä merkillinen käsitys valtiosta, histo-
rian käsitteestä ja historiantutkimuksen tehtävästä on syntynyt. Tyydymme siteeraa-
maan: »Mutta tänä aikakautena [s.o. mahtavuuden aikana] saavutti kuitenkin
varsinainen Ruotsi itselleen tämän luonnollisen rajan ja tämän kansallisen yhtenäisyyden
[s.o. Skoonen valloituksella] . . . Kun valloitukset Itämeren toisella puolen hävisivät,
seisoi hajoavan suuren ulkokuoren takana kansallinen Ruotsi luonnollisten rajojensa
sisällä» (mt. s. 372). — Tähän voisimme, CARL FRIESIIN (Den svenska södern, Sthlm
1963) vedoten huomauttaa, että Ruotsin ja Tanskan »luonnollinen raja» ei suinkaan
ollut Juutinrauma, joka tietenkin oli yhdysväylä, vaan Smoolannin eteläraja erämai-
neen, ja lisätä, että skoonelaiset eivät olleet ruotsalaisia vaan tanskalaisia, joiden »ruot-
sintaminen» kävi hitaasti ja on tuskin tänä päivänäkään lopullisesti suoritettu.

Luonnollisista rajoista puhuu EMIL HILDEBRANDKIN, joka, tosin ei toimittamassaan
suuressa käsikirjassa, vaan erinomisessa Ruotsin valtiosäännön historiassaan (Svenska
statsförfattningens historiska utveckling, Sthlm 1896) ss. 204—214 kuvaa »ruotsa-
laisen suurvaltion» (Svenska storstaten) voittomaita, niitten sisäistä hallintoa ja ruotsa-
laisen ylliherruuden muotoja aivan toisessa hengessä kuin WEIBULL.

Kartta 1

Karta öfver Östersjöprovinserna under 1600-talet. Sveriges historia intill tjugonde seklet (Stockholm 1906) s. 113.

Päinvastaisen erehdyksen kohtaamme kartassa, jonka tarkoitus on esittää Ruotsin valtakuntaa 1521, nim. teoksessa Nordisk Familjebok, Bd 27 (Sthlm 1918) aukeamalla 1209—1210. Ei edes Täyssinin rauha 1595 ulottanut Ruotsin valta-alueita niin kauas itään kuin kartta osoittaa. Itäraja on siinä piirretty kulkemaan Pielijsjärven itäpuolitse. Toisin sanoen suurin osa Kustaa II Aadolfin aikana vallattua Käkisalmen lääniä on liitetty Kustaa Vaasan Ruotsiin! Sama virhe toistuu uskonto-oloja esittävässä kartassa s. 16 ADOLF SCHÜCKIN julkaisemassa historiallisessa kartastossa (Historisk atlas, Skoluppl. 4 upp. Sthlm 1950).

Mikä Käkisalmen lääni oli, ei näy kolmatta vuosikymmentä sen jälkeen, kun edellämainittu painos suurta Ruotsin historian käsikirjaa julkaistiin, valjenneen Ruotsin johtaville historiantutkijoille. Teoksen viimeksi

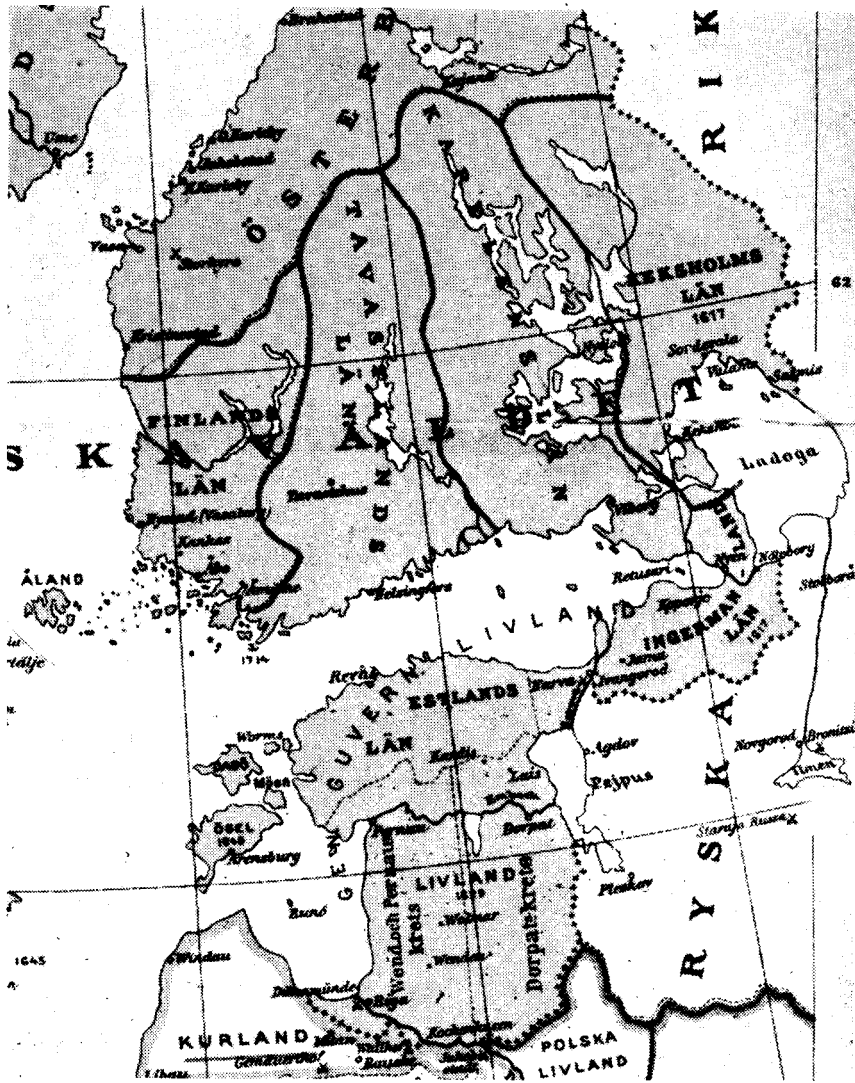
ilmestyneessä painoksessa (Svenska rikets historia till våra dagar) sen, Upsalan historian professorin GEORG WITTROCKIN toimittamassa VI osassa (Sthlm 1927) tapaamme s. 151 saman kartan kuin vuoden 1906 laitoksessa, nyt väritöntönnänä jäljennöksenä.

Ja kuitenkin on jo 1897 painetussa koulukartastossa — Atlas till Sveriges, Norges och Danmarks historia, af ARVID KEMPE —, josta lukiolaiset ovat monessa polvessa tarkistaneet Odhnerin oivallisista oppikirjoista ammentamia tietoja, Käkisalmen läänin rajat merkitty täysin korrektisti (Norden under reformationstiden 1521—1611 ja Norden under Sveriges storhetstid 1611—1718).

Mutta suuren Ruotsin historian käsikirjan arvovaltaisten toimittajain auktoriteetti on ollut suurempi kuin Vesteråsin lukion historianlehtorin. Ei siis ole ihmettelemistä, että populäärihistorioitsijat, esim. GRIMBERG (Svenska folkets underbara öden, 3, Sthlm 1915, s. 54 sekä toistettuna kaikissa seuraavissa painoksissa) arvelematta jäljentävät k.o. kartan, mutta sitä merkillisempää on, että teoksen Sveriges försvar julkaisijat, yleisesikuntaupseerit C. W. KLEEN (myöskin filosofian lisensiaatti) ja E. H. K:SON BJÖRN ja ennen kaikkea teoksen sotaretkiä ja sotapäälliköitä käsittelevän luvun kirjoittaja, sittemmin everstiluutnantti TORSTEN HOLM, ovat olleet niin tietämättömiä Pontus ja Jaakko De la Gardien sotaisten mainetöiden tuloksista, että he luottavaisesti jäljentävät p.o. kartan (Sveriges försvar I, Sthlm 1927, s. 72).

Vilkaisu »Ruotsin kartografian isän» ANDREAS BUREUKSEN, joka sitä paitsi oli Ruotsin rajakomission sihteerinä Stolbovan rauhan rajaa viitotettaessa, kuuluisaan karttaan Orbis Arctoi vera et accurata delineatio tai sen lukuisiin jäljennöksiin⁴ olisi riittänyt valaisemaan tietämättömiä. Ikävä kyllä ei heidän virkaveljensä, sotakorkeakoulun opettajan, kapteeni ERIK ROSENGRENIN ja dosentti HERRIBERT SEITZIN pieni käsikirja Huvudragen av Sveriges freder och fördrag 1524—1905 vielä ollut heidän käytettävissään (painettu tosin s.a.& l. Tukholmassa 1944). Siihen sisäl-

⁴ Bureuksen kartta on mm. painettu J. BLAEU'n kuuluisaan, 1635 julkaistuun, karttateokseen varustettuna nimekkeellä Suecia, Dania et Norvegia Regna Europae Septentrionalis. Siitä on myös eripainoksia, jotka esittävät vain Suomea. Sellainen, Magnus Ducatus Finlandiae, Auctore Andrea Bureo Sueco ja J. Blaeu'n Kustaa Hornille omistama on mgn. Helsingin Yliopiston kirjastossa. Saman kartan, mihin maakuntarajat on lisätty, julkaisi kartografi F. DE WINLT (Nova Tabula Magni Ducatus Finlandiae in Provincias Divisa, Multis Locis aucta et correcta). — Bureuksen kartta oli sitten kaksi sataa vuotta eteenpäin pohjana kaikille Suomea esittäville kartoille. Ks. E. G. PALMÉN, Suomen kartta (Oma Maa I, 2. pain. Porvoo 1920, s. 156—157; VÄINÖ VOIONMAA, Les cartes historiques de Finlande (Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, vol. 3: 1, Paris 1931, ss. 23—26); CARL ENCKELL, Nordeuropas kartbild genom tiderna (Tekniska föreningens i Finland förhandlingar, 1937, ss. 125—133).

Kartta 2.

Osa kartasta Norden under Sveriges storhetstid 1611—1818. Atlas till Sveriges, Norges, och Danmarks historia af Arvid Kempe (Stockholm 1897), kartake 5.

tyviin karttoihin Täyssinän rauhan ja Westfalin rauhan jälkeisestä Ruotsin valtakunnasta (s. 17 ja 36) ovat Käkisalmen läänin rajat oikein piirrettyjä.

Lukuunottamatta eräitä erikoistutkijoita, joista tuonnempana enemmän, näyttää tietämättömyys siitä, mikä Käkisalmen lääni oli, pysyvän järkkymättömänä vielä meidän päiviemme Ruotsissa. Virheellinen kartta kum-

mittelee vielä mainitussa Adolf Schüekin julkaisemassa kartastossa (s. 20), BENGT Y. GUSTAFSONIN toimittamassa 1958 painetussa (2 pain. Sthlm 1961) Atlas till historien (kartta 27 »Norden under 1600-talet»), mikä varmemmaksi vakuudeksi on uudelleen painettu teoksen Westermanns Atlas zur Weltgeschichte (toimit. Hans-Erich Stier y.m. Braunschweig, s.a.) ruotsalaiseen laitokseen Atlas till världshistorier (Sthlm 1958) s. II. Ja kuitenkin Käkisalmen lääni on sarjassa Sverige under 1500- och 1600-talen vuotta 1617 koskevassa kartassa oikein piirretty s. 14 ruotsalaisessa, s. 25 alkuperäisessä saksalaisessa painoksessa.

Edellä sanottu selittää, että asia on jäänyt epäselväksi ulkomaalaisille historiankirjoittajille. Käkisalmen läänin rajat ovat väärin piirrettyjä kaikissa niissä historiallisissa kartastoissa, jotka ovat tämän kirjoittajan käsiin joutuneet⁵ *paisi* edellä mainitussa Westermannin kartastossa, jossa kartta »Schwedens Ostseeherrschaft u. Polens Abwehrkampf in Osten» (s. 113) korrektisti kuvaa Ruotsin valloituksia 1600-luvulla Stolbovan rauhasta lähtien.

II

KÄKISALMEN LÄÄNI

Ruotsi-Suomen valtakunnan rajanaapurina oli koillisessa ja idässä 1100-luvulla syntynyt Suur-Novgorodin tasavalta, joka tosin vuodesta 1478 lähtien kuului Moskovan suuriruhtinaitten alaisuuteen. Rajana oli Suomenlahden eteläpuolella Laukaan joki, tai voimme sanoa Narva-joki, jonka takana oli vuonna 1561 Räävelin eli Tallinnan traktaatin mukaisesti Ruotsin alaisuuteen antautunut Pohjois-Viro, Suomenlahden pohjoispuolella Täysinän rauhassa 1595 pohjoisosaltaan korjattu Pähkinäsaaren rauhan raja vuodelta 1323.

Suur-Novgorodin alue oli jaettu viiteen hallintopiiriin, »pjatinaan», so. viidennekseen⁶, ja läntinen näistä, siis Ruotsin valtakuntaan rajoittuva

⁵ G. DROYSEN, Allgemeine historische Handatlas (Bielefeld & Leipzig 1885); F. W. PUTZGER, Historische Schulatlas vielä viimeinen painos mukaanluettuna (Bielefeld, Berlin & Hannover 1954) s. 80 ja s. 69, missä 1400-luvun Ruotsin itärajaksi on piirretty vuoden 1617 raja. Virheet toistuvat muuten oivallisessa teoksessa L. VISINTIN, Atlante storico (Novara 1952), fasc. 3, aukeama 3—4. Mutta tekstissä mainittu WESTERMANN, Atlas Zur Weltgeschichte on korrekti.

⁶ Ne olivat: Votskaja, Obonejskaja, Sjelonskaja, Bjesjetskaja ja Djerevskaja. Ks. J. V. RONIMUS, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus (Yliop. Väitösk., Joensuu 1906, Hist. Ark. 20, 1906—1908), s. 5, alav. 2.

Skemaattinen kartta tästä alueesta tavataan tutkielmassa PAUL JOHANSEN, Novgorod und die Hanse. — Städtewesen und Bürgertum als geschichtliche Kräfte. Gedächtnischrift für Fritz Rörig. (Lübeck 1953) ss. 121—148 + 4 s. kuvia. K.o. karta: A bb.3.

ijatina oli nimeltään Vatjalainen viidennes⁷. Eteläinen osa tästä viidennestä, tarkemmin sanoen vain Laukaan joelta Lava-ojaan ja kuutisen penikulmaa Suomenlahdesta, Rajajoesta ja Raudun pogostasta sekä Laatokasta etelään ulottuva osa on historiassamme tunnettu Inkerin eli Inkerinmaan nimisenä⁸. Pohjoisosa ulottui aina silloisen Korsholman läänin, so. Pohjanmaan rajaan saakka, niin että Pielisjärvi jäi sen sisäpuolelle. Se sai pääpaikkansa mukaan nimen Käkisalmen lääni.

Koko tämä alue, siis Inkeri ja Käkisalmen lääni, jotka Pontus De la Gardie oli vuosina 1580—1582 valloittanut, luovutettiin Pliussan aseleposopimuksessa 1583 Ruotsille — mikä, sivumennen sanoen, antoi Juhana III:lle aiheen parantaa titulatuviaan lisäämällä kuninkaallisen arvonimensä perään sen tittelin, mikä oli Moskovan monarkkien päätteli: suuriruhtinas⁹ — mutta palautettiin Täyssinässä 1595 tehdyn rauhansopimuksen mukaisesti vuonna 1597 takaisin Venäjälle^{9a}.

Kun Jaakko Pontuksenpoika De la Gardie 1611 oli uudelleen vallannut Käkisalmen, joutui koko Täyssinässä palautettu alue toistamiseen Ruotsille, ja valtaus vahvistettiin Stolbovan rauhassa 1617. Näin oli pääosa muinaisen Novgorodin Vatjalaista viidennestä joutunut Ruotsin valtakunnan piiriin, ja, niinkuin Kustaa II Adolf ylväessä puheessaan vuoden 1617 valtiopäivillä toivoi, ainaseksi. Mutta samalla oli myös Ruotsin ekspansio länsimaisen kulttuuripiirin laajentamiseksi itään pysähtynyt — ainaseksi¹⁰.

⁷ Nimi vatjalainen johtuu sen nimisestä itämerensuomalaisesta heimosta, joka aikoinaan asui lähinnä Novgorodia, viikinkien Holmgårdia, sijaitsevassa osassa aluetta, ja jonka viimeiset jäännökset lienevät kokonaan hävinneet viime maailmansodassa. Ks. E. N. SETÄLÄ, *Vatjalaiset* (Tietosanakirja X, Helsinki 1919) palstat 743—747; GUSTAV RÄNK, *Vatjalaiset* (Helsinki 1960, Suom. Kirj. Seuran toimit. 267).

⁸ K[AARLO] S[OIKKELI] & P[EKKA] T[OIKKA], *Inkerinmaa I. Inkeri* (Tietosanakirja III, Helsinki 1911) palst. 970—972; A[IMO] H[ALI]LA, *Inkeri, Inkerinmaa* (Otavan iso tietosanakirja 3, Helsinki 1962) palst. 1241—1244.

Huom.! Kirjoittaja nimittää Ruotsi-Suomen valtakunnan itäistä rajanaapuria Neuvostoliitoksi! Tämä on tietenkin samanlainen anakronismi kuin Pietari I:n perustaman Venäjän uuden pääkaupungin nimittäminen Leningradiksi.

⁹ Titteli kuului: Sveriges, Götes och Vendes Konung, Storfurste till Finland, Karelen, Vätiski (Solonski) pätin och Ingermanland i Ryssland och öfver de ester i Livland hertig. — *Sveriges historia intill tjugonde seklet IV* (Sthlm 1904) s. 124, alaviite. »Vätiski pätin» s.o. Käkisalmen lääni sai silloin vaakunansa, joka kuvaa palavaa linnaa. Se kruunattiin herttuallisella kruunulla, joka vuoden 1617 jälkeen vaihdettiin kreivilliseen. Ks. A. W. RANCKEN—KAUKO PIRINEN, *Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit* (Porvoo—Helsinki 1949) s. 65.

^{9a} WERNER TAWASTSTJERNA, *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota. Vuosien 1570- ja 1590 välinen aika* (Helsinki 1918—20, Hist. tutk. julk. Suomen historiallinen Seura 1); EINAR W. JUVELIUS, *Suomen sotahistorian pääpiirteet I* (Helsinki 1927, Ylisesik. Sotahist. toimist. julk. I: 1).

¹⁰ Kustaa II Aadolf oli ylpeä tästä aikaansaannoksesta, ja jälkimaailma on yhty-

Ruotsalaisilla rajankävijöillä oli käytettävänä erään Dmitri Kitajevin v. 1500 laatima ja vielä v. 1596 täydennetty Novgorodin Vatjalaisen viidenneksen verokirja¹¹. Tämä on julkaistu Moskovan historiallisen seuran toimituksissa (Vremennik Imp. Moskovskago obšestva istorij i drevnostej rossijskich, 11—12, 1851—52). Se sisältää yksityiskohtaisen kuvauksen ko. alueesta, ja sen on suomentanut ja julkaissut J. V. Ronimus sekä väitös-kirjassaan kartalla varustaen tulkinnut sen sisältöä siltä osalta Vatjalaista viidennestä, joka sittemmin sai Käkisalmen läänin nimen¹².

Vastavallattujen provinssien hallinto järjestettiin aluksi siten, että veronkanto siitä johtuvine hallinnollisine velvollisuuksineen vuokrattiin jollekin toimeliaalle ja luotettavalle henkilölle. Mitä Käkisalmen lääniin (ja Inkeriin) tulee, tämä tehtävä uskottiin valloittajalle itselleen, Jaakko De la Gardielle. Hän hoiti sitä kaikkiaan kaksitoista vuotta, ts. vuoteen 1630 sekä omaksi että kruunun hyväksi siitä päättäen, että kruunun välitön veronkanto ei tuntunut olevan yhtä tuottava kuin vuokraajan välittämä¹³.

Tämä alue oli venäläisenä aikana jaettu seitsemään pogostaan so. hallintopiiriin, jotka samalla olivat kirkkopitäjiä. Nämä pogostat olivat

nyt häneen. Mutta tällöin hän luopui Kaarle IX idänpolitiikasta, jonka päämääränä oli Jäämeri ja talvellakin sulat satamat, ja hänen jälkeensä Ruotsi — ainaiseksi. Ks. LAURI PELKONEN, Katsaus Laatokan Karjalan historiaan. — Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet (Helsinki 1956) ss. 13—37.

Stolbovan rauhan ylen vaivalloisista ja rajankäynnin vaatimista yhtä hankalista neuvotteluista — ne olivat täysin samantyyliisiä kuin neuvottelut Venäjän hallitsijain kanssa nykyaikana »proseduuri»-kiistoinen ja toistuvine rjet-sanoineen — ks. ARVI KORHONEN, Suomen itärajan syntyhistoriaa (Porvoo & Hki 1938, Puolustusministeriön sotahistoriallisen toimiston julkaisuja 3). Saamme sen vaikutelman, että venäläiset paljosta rettelöimisestään huolimatta olisivat, sotilaallisesti ahtaassa asemassaan, olleet valmiit sängen suuriin myönnytyksiin. Mutta englantilaisen välitysmiehen, Sir John Merrickin juonet venäläisten hyväksi ja varsinkin ruotsalaisten Jäämeren-suunnitelmien seisauttamiseksi ja kuninkaan kiire päästä venäläisvastuksista voidakseen omistautua toisaalle suunnattuun politiikkaansa aiheuttivat sen, että raja tuli vedetyksi paljon lännemmäksi ja kaikissa suhteissa paljon epäedullisemmasti, kuin mikä olisi ollut mahdollista. Mm. Porajärvi, josta jo oli itse asiassa sovittu, jäi Venäjän puolelle. Ks. myös J. J. MIKKOLA, Stolbovan rauhanneuvottelut venäläisen arkistoaineksen pohjalla. — Tekijän »Hämärän ja sarastuksen ajoilta» (Porvoo & Hki 1939), ss. 98—154; A. ATTMAN, Fredeni Stolbova 1617 (Scandia 19, 1948—49), ss. 36—47.

¹¹ KORHONEN, mt., s. 15.

¹² J. V. RONIMUS, Mt. ja Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja 1500. Suom. J. V. RONIMUS (Joensuu 1906 — Todistuskappaleita Suomen historiaan. Julk. Suomen Historiallinen seura. III. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kame-raalisia oloja VI). — Ronimuksen julkaisuja täydentää: P[ЕККА] ТОЙКА, Muutamia oikaisuja ja lisää Vatjan viidenneksen verokirjan suomennokseen (Hist. Arkisto XXVI: 7, Helsinki 1916).

¹³ ARVI KORHONEN, Eerikki Antinpoika (Porvoo & Helsinki 1953), ss. 59—60 ja 92.

pohjoiseen lueteltuina: Rautu, Sakkola, Pyhäjärvi, Räisälä, Tiurula (Hiitola), Kurkijoki, Jouhia (Parikkala), Uukuniemi, Sortavala, Suistamo, Salmi, Kitee, Pälkjärvi, Tohmajärvi, Suojärvi, Ilomantsi, Liperi ja Pielisjärvi¹⁵.

Oli toinenkin tapa keventää kruunun hallintohuolia voittomaiden hoidossa: alueitten jakaminen lahjoitusmaiksi, jolloin vastuu alueen hallinnosta joutui lahjoituksen saajalle, joka samalla sai palkkion tai palkan ansioistaan valtakunnan palveluksessa. Kustaa II Aadolf oli tässä suhteessa hyvin säästeliäs, eikä holhoojahallitukseen vallassaoloaikanaan 1632—1644 jakanut ainoatakaan uutta kreivi- tai vapaaherrakuntaa. Se katsoi — vuoden 1634 hallitusmuodon mukaisesti —, että läänityksen voi luovuttaa vain todellinen lääninherra, hallitseva kuningas¹⁶.

Mutta sitten kun Kristina täysikäisenä oli ottanut hallitusvallan käsiinsä, ruvettiin lahjoitusmaa-menetelmää käyttämään suoraan sanoen kohtalokkaassa mittakaavassa. Niinpä jaettiin käytännöllisesti katsoen koko Käkisalmen lääni lahjoituksina eli läänityksinä valtakunnan suurmiehille, monissa tapauksissa heidän perillisilleen isän ansioista sekä myös palkkioksi sekä aatelisille että aateliittomille seudulla toimineille virkamiehille. Mikäli lahjoituksen saajalla jo oli tai hänelle myönnettiin ylhäis-aatelinen arvonimi, nimitettiin lahjoitusmaita vapaaherra- tai kreivikunniksi. Esimerkkinä näistä Ruotsi-Suomen »suuruudenajan» suurellisuuksista luettelemme näillä arvonimillä koristetut lahjoitusmaat Käkisalmen läänissä etelästä pohjoiseen:

Örneholmin vapaaherrakunta, johon kuuluivat Raudun pogosta ja pieni Taipaleen »kaupunki» Sakkolassa. Haltija: valtaneuvos Johan Adler Salvius.

Pyhäjärven vapaaherrakunta, jonka muodosti tämänniminen pogosta. Haltija: Otto von Yxkull, jonka balttilainen suku 1648 otettiin Ruotsin ritarihuoneeseen vapaaherroina Yxkull-Gyllenband.

Kruunuporin (Kronoborg) kreivikunta, jonka muodosti pääosa Kurkijoen (Kirjaskoin) suurpitäjää siis paitsi Kurkijokea myös Tiurulan (Hiitolan) pogosta sekä myöhemmältä nimeltään Jaakkiman pitäjää. Se lienee aiottu valtakunnankansleri Axel Oxenstjernan veljelle valtakunnandrotsi Gabriel Kustaanpojalle, mutta kun tämä vuonna 1640 kuoli, sai hänen poikansa Tuure Gabrielinpoika läänityksen, jonka jälkeen tämän Oxenstjerna-suvun haaran jäseniä nimitettiin Kronoborgin kreiveiksi.

Nyyporin (Nyborg) kreivikunta, johon kuuluivat Jouhian (Parikkalan) ja Uukuniemen pogostat. Haltija: sotamarsalkka Arvid Wittenberg.

Sortavalan kreivikunta, so. Sortavalan pogosta, johon kuului paitsi myöhempiä Sortavalan pitäjää osia sen naapureista, mm. Impilahti, ja kaupungiksi ylennetty Sortavalan

¹⁵ Suomen historian kartasto. Toim. EINO JUTIKKALA, Kartta no 20 (2 uud. pain. Porvoo & Helsinki 1959).

¹⁶ ROBERT SWEDLUND, Grev- och friherreskapen i Sverige och Finland. Donationerna och reduktionerna före 1680 (Akad. avh., Uppsala 1936), ss. 53—54.

kauppala annettiin Kustaa Adam Banérille, »hullulle Banérille» (dulle tai tolle B.), ei suinkaan tämän ylikamariherraksi ja valtakunnan tallimestariksi korotetun herran omista, vaan hänen isänsä, sotamarsalkka Johan Banérin ansioista.

Salmin kreivikunta, joka käsitti Salmin ja Suistamon pogostat. Haltija: sotamarsalkka Kaarlo Kustaa Wrangel.

Kiteen vapaaherrakunta, so. samanniminen pogosta. Haltija: sota- ja valtaneuvos Axel Lillie.

Tohmajärven vapaaherrakunta. Haltija: sotamarsalkka Lars Kagg.

Liperin vapaaherrakunta, so. koko nykyinen Liperin tuomiokunta. Haltija: amiraali ja valtaneuvos Herman Klaunpoika Fleming, neljännesperuutuksen toimeenpanija. Hänen sukuhaaransa käyttää yhä nimeä Fleming af Liebelitz.

Pielisen valtava erämaanpitäjä, johon kuuluu koko nykyinen Pielisjärven kihlakunta, liitettiin 1652 suureen Kajaanin vapaaherrakuntaan, joka kahta vuotta aikaisemmin oli läänitetty kreivi Pietri Abrahaminpoika Brahelle, »Kreivin ajan» Suomen kenraalikuvernöörille. Hän perusti Lieksa-joen suuhun Brahean, tosin lyhytaikaisen, kaupungin.¹⁷

Lahjoitusmaita saivat kuten jo on mainittu myös monet läänissä palvelleet virkamiehet ja toimihenkilöt ilman omia tai tiluksille annettuja arvonimiä. Esimerkkinä mainittakoon sotakomissaari Henrik Cronstierna, jonka läänitykset hyvin olivat verrattavissa kreivikuntiin¹⁸.

Haltijoiden kosketus lahjoitusmaihinsa rajoittui useimmissa tapauksissa siihen, että he nostivat voutiensä kantamat verot. Tietävästi vain kaksi Käkisalmen läänin lahjoitusmaaherraa on käynyt maillaan. Toinen heistä oli Pietari Brahe, joka persoonallisesti huolehti lahjoitusmaittensa hoidosta samoin kuin kenraalikuvernöörinä koko maan hallinnosta. Toinen taas oli Kruununporin kreivi Tuure Oxenstierna. Hän kävi pari kertaa kreivikunnassaan ja oleskeli siellä perheineen pitemmänkin aikaa jättäen jälkeensä kunnioitetun muiston. Kurkijoen pogostan pääpaikkakunnalle, joka vanhastaan oli ollut huomattava kauppakeskus, kauppala, venäjäksi Sloboda, hän hankki kaupunkioikeudet. Ne unohtuivat isonvihan aikana, mutta Kurkijoen kirkonkylä pysyi jatkuvasti kauppapaikkana, jonka merkitys tosin Karjalan radan valmistuttua väheni, mutta säilytti vanhan venäläisnimityksensä suomenkieleen »lopotiksi» vääntyneenä¹⁹.

*

¹⁷ SWEDLUND, mt., s. 68; s.; CARL VON BONSDORFF, Om donationerna av förläningsarna i Finland under drottning Kristinas regering (Akad. avh., Helsingfors 1886); MAUNO JOKIPH, Suomen kreivi ja vapaaherrakunnat I—II (Helsinki 1956—1960, Hist. tutkim., julk. Suomen Historiallinen Seura XLVIII: 1—2).

¹⁸ LAURI PELKONEN, Katsaus . . . (kts. alav. 10), s. 30; MAUNO JOKIPH, mt. I, s. 213.

¹⁹ MAUNO JOKIPH, mt. I, ss. 76—77; TOIVO IMMONEN, Kurkijoen seutu Ruotsin vallan aikana (Kurkijoen kihlakunnan historia 2, Peksämäki 1956), s. 248 j.s.

Karjalainen asutus ja nautinta-alue ulottui »ristiretkiaikana» Jäämerestä, Vienanmerestä ja Vienajoesta länteen aina Kymijoen linjalle saakka²⁰ ja oli valtiollisesti Novgorodin ja kirkollisesti ortodoksisen lähetystyön toimialuetta. Ruotsalainen ekspansio työntäytyi itään, niin että Karjalan kannaksen länsiosa ja alue Pähkinäsaaren rauhan merkitsemän rajalinjan länsipuolella joutui ruotsalaisen, so. länsimaisen kulttuurin ja roomalais-katolisen kirkon vaikutusalueeksi. Asutuksen leviäminen Pähkinäsaaren rajan itäpuolelle aiheutti rajariitoja, jopa väärennetyjä rauhanteon pöytäkirjoja, kunnes vihdoin Täyssinän rauhassa 1595 Ruotsin ja Venäjän raja saatiin vahvistetuksi. Tämä raja oli myös kulttuuriraja.

Karjalaiset olivat saaneet kulttuurivaikutteensa idästä, Venäjän kautta Bysantista, ja heidän omaksumansa kristinuskko oli ortodoksinen, kreikkalaiskatolinen. Erämailla, uuden asutuksen laajetessa, olivat nämä vaikutukset pinnallisia eivätkä juuri ehkäisseet länsimaista ekspansiota. Mutta kun Stolbovan rauha siirsi rajan Laatokkaan, joutuivat, eivät vain karjalaisen erämaanasutukset, vaan myös karjalaisen heimon sydänmaat Laatokan länsirannikolla ja Vuoksen laaksossa Ruotsin vallan alaisiksi. Ja tämä alue oli ikivanhaa viljelysseutua »karjalaisine» kulttuureineen ja kreikkalais-katolisine kirkkoineen.

Ruotsin kruunu ei tosin antanut voittomaiden väestölle täysin samoja kansalaisoikeuksia kuin Ruotsi-Suomen ydinmaan, johon Viipurin linnalääni 1300-luvulta lähtien kuului, asukkaille — vuoden 1634 hallitusmuodon § 46 määräsi nimenomaan, ettei kukaan, joka ei asunut Ruotsin ja Suomen vanhastaan vakiintuneitten rajojen sisäpuolella, saanut ottaa osaa valtiopäiviin tai muihin valtakunnan hallintaa koskeviin neuvonpitoihin²¹. — Mutta muissa kohdin voitiin Käkisalmen läänissä helpommin kuin saksalaisten herrojen hallitsemassa Itämerenmaakunnissa, panna toimeen uusi

²⁰ LAURI PELKONEN, mt., piirros s. 17.

²¹ EMIL HILDEBRAND (Svenska statsförfattningens historiska utveckling s. 209) huomauttaa tästä, että Itämerenmaakunnissa, missä yhteiskunnalliset olosuhteet saksalaisine herroineen ja maaorjan asemassa olevine virolaisine, liiviläisine ja lättiläisine alkuasukkaineen, olivat niin suuresti ruotsalaisesta yhteiskuntajärjestyksestä poikkeavia, ne estivät voittomaiden täydellisen sulautumisen voittajamaahan. Käkisalmen lääniä hän ei mainitse, mutta vaikka olosuhteet siellä eivät olleet samanlaisia kuin Itämerenmaakunnissa, koskee hallitusmuodon 46 § myös Käkisalmen lääniä, mikä ilmenee siitä tapauksesta, jonka MATTHIAS AKIANDER (Hedaminn för fornda Wiborgs och nuvarande Borgå stift, Helsingfors 1868, ss. 54—55) kertoo: Käkisalmen rovasti Henrik Boisman saa 23. VI. 1687 ankaran muistutuksen sen johdosta, että hän oli kirkossaan kuuluttanut Viipurin piispan valtiopäiväkutsun. Se koski tietysti sitä osaa Viipurin hiippakuntaa, joka kuului Viipurin linnanläänin, mutta ei Käkisalmen läänin, joka oli ulkopuolella Rajajoelta Käkisalmen länsipuolise Kajaanin linnanläänin rajalle kulkevaa »valtakunnan ikivanhaa rajaa».

järjestys. Hallinnon organisaatiosta kenraalikuvernöörin alaisena on edellä kerrottu. Oikeudenkäytön alalla ruvettiin siellä noudattamaan ikivanhaa, tosin keskiajan lopulla hieman roomalaisen oikeuden vaikutuksen alaista ja viimeksi lahjoitusmaasysteemin »feodalistamaa» yleistä (Maunu Eerikinpojan ja Kristoffer-kuninkaan) maanlakia tuomareineen, lautakuntineen ja käräjäineen, mikä lienee ollut siksi lähellä karjalaista, samoin kuin suomalaista oikeuskäsitystä, että se vaivatta omaksuttiin²².

Toisin oli uskonnonharjoituksen laita. Kreikkalais-katolinen uskonto kirkkoneen oli syvästi juurtunut karjalaiseen väestöön, ja sen vaikutukset, ei vain kreikanuskoiisiin vaan luterilaisiinkin entisessä Käkisalmen läänissä ovat havaittavissa aina meidän päiviimme saakka erinäisissä tavoissa ja nimityksissä²³. Ulkoisena merkinä kreikkalaiskatolisen kirkon asemasta Käkisalmen läänissä ovat ne seitsemän pääseurakuntaa, joista väkiluvultaan suurimmalla, Kurkijoen pogostalla oli yhdeksän, Sortavalan ja Ilomantsin pogostoilla kummallakin kuusi kappeliseurakuntaa tšasounineen (rukoushuoneineen tai kappelikirkkoineen), kuten Akiander luettelee²⁴.

Stolbovan rauhassa taattiin tosin kreikkalaiskatolisille vapaa uskonnon harjoitus. Mutta Ruotsin kirkko uudessa luterilaisessa muodossaan ei voinut pidäytyä omalta osaltaan osallistumasta valtakunnan karjalaisten alamaisten puhdistamiseen »venäläisyydestä».

Käkisalmen läänin, samoin kuin Inkerinkin, asukkaiden keskuudessa harjoitettiin luterilaista propagandaa mm. levittämällä siellä Lutherin

²² JOKIPII, mt. II, ss. 31—68.

²³ O. A. HAINARI. O. RELANDER, Kreikkalais-katolinen kirkko Suomessa. — Oma Maa IV (Porvoo 1928) ss. 821—834. — Lisiä kreikkalais-katolisen kirkon leviämisen karjalaisten keskuuteen ja sen kulttuurillisten vaikutusten historiaan antaa HEIKKI KIRKINEN tutkielmassaan Historiallista taustaa ortodoksisen uskon tulolle Karjalaan. (Studia historica Jyväskyläläensia, Historica I, Jyväskylä 1962) ss. 5—56, erit. s. 30 j. s. Vaikka hänen tutkimustapaansa voidaan arvostella, sisältää hänen tutkielmansa huomioonotettavia merkintöjä venäläisten kirjallisten lähteiden tiedoista kristinuskon levittämisestä Karjalaan. — Ks. Historisk tidskrift för Finland 1963, s. 40.

²⁴ Nämä seurakunnat kappeleineen, joista moni oli muodostuva itsenäiseksi pitäjäksi, tosin luterilaisiksi, olivat seuraavat:

R a u t u ; R ä i s ä l ä (ilman omaa kirkkoa, mutta kokonaista kolme pyhättöä pogostaan sisältyvässä Käkisalmen kaupungissa; ks. RONIMUS, main. väitösk., s. 110); S a k k o l a (S a k k o l a) ; K i r j a š o i (K u r k i j o k i) ja sen kappelit: Uukuniemi, Tiurala (Tiurula), Veijola (Hiitola), Tervu, Lapinlahti, Sorola (Jaakkima), Migli, Tyrjä, Sammatlampi (Jouhia eli Parikkala); M i k h o l s k i (Nikholski) eli S o r t a b o l s k i s. o. S o r t a v a l a : Otsoinen, Möntsölä, Kitee, Impilahti, Suistamo, Suojärvi; I l o m a n t s i : Pälkjärvi, Soanlahti, Tohmajärvi, Liperi, Lieksa (Pielisjärvi) ja Repola (joka Stolbovan rajankäynnissä jäi Venäjän puolelle ja jonka Suomeen liittämistä esim. Tarton rauhansopimuksessa 1920 ja myöhemminkin on ollut puhe); S a l m i. — MATTHIAS AKIANDER, Herdaminne ss. 10—11.

Vähää katkismusta sekä venäjän-että suomenkielisenä, molemmissa tapauksissa painettuina Tukholmaan perustetussa Peter van Selowin »venäläisessä kirjapainossa» käyttäen venäläisen kirkkokielen tyyppillistä kirjaimistoa²⁵.

Propaganda ei ollut väkivaltaista, mutta kylläkin aggressiivista varsinkin taloudellisesti, vaikka suoranaista kääntymistä uuteen uskoon ei vaadittukaan²⁶. Joka tapauksessa se loukkasi syvästi karjalaisia. Moni muutti rajan toiselle puolelle, ja autiotiloille rupesi virtaamaan uudisviljelijöitä »Ruotsin puolelta». Kun sitten Kaarle X Kustaan venäläissodan, ns. »ruptuurisodan»²⁷ aikana venäläiset valtasivat koko läänin, jolloin mm. Brahean kaupunki poltettiin ja hävitykset ulottuivat yli rajan Savonlinnaan saakka, asettuivat karjalaiset uskonveljiensä puolelle. Kun vihollisuudet Vallisaaren aseleposopimuksen mukaisesti 1658 lopetettiin ja rauha kolme vuotta myöhemmin Kardisissa solmittiin, jolloin Stolbovan rauhan rajat pysytettiin, kävi ilmi, että läänin asukkaat, joita uhkasi kapinoitsijan kohtalo, olivat tuhatlukuisin joukoin paenneet Venäjän puolelle. Koko Laatokan länsirantaan rajoittuva osa Käkisalmen lääninä, mm. Kurkijoen ja Sortavalan kihlakunnat, tyhjenivät voimme sanoa tyystin kanta-asukkaistaan²⁸. Kirkot ja tšasounat oli poltettu ja jäljelle jäi vain siellä täällä paikannimissä säilynyt muisto niistä. Kirkkojen ja luostarien tilat, jotka samoin kuin länsimaissa, olivat erityisen hyvästi viljeltyjä, jäivät autioiksi samoin kuin talonpoikain konnut ja »kartanonomistajain», joita sellaisia-kin, usein venäläisiä, oli, tilat²⁹.

Autiotaloihin muutti nyt väkeä Savosta — joka, sivumennen sanoen oli samojen laatokankarjalaisten aikoinaan asuttama — ja muustakin Suomesta³⁰. Tulokkaat olivat luterilaisia, käännyttäisiä tuskin oli, ja vähitellen nousi pogostoihin eli pitäjiin, miksi niitä nyt ruvettiin nimittämään, luterilaisia seurakuntia kirkkoineen, vanhimmat jo varhain 1600-luvulla³¹.

²⁵ CARL-RUDOLF GARDBERG, Boktryckeriet i Finland intill freden i Nystad (Helsingfors 1948). Tässä oikaistaan väärät tiedot näistä katkismuksista (mm. HAINARI—RELANDERin, mt., ss. 825—826), joiden painovuodet usein on vaihdettu, onpa mainittu vuosi 1638 (Ilmari Manninen, s. 108). Suomenkielinen on painettu 1644, venäjänkielinen 1628.

²⁶ HAINARI—RELANDER, mt., ss. 825—827.

²⁷ MANFRED CARLON, Ryska kriget 1655—1658, Akad. afh. Lund (Stockholm 1903); K. F. IGNATIUS, Finlands historia under Karl X Gustafs regering (Helsingfors 1865; lisäys siihen Hist. Arkisto 54, 1874), ss. 177—179.

²⁸ LAURI PELKONEN, mt. ss. 27—28.

²⁹ J. V. RONIMUS, main. väitöskirja, ss. 110—111.

³⁰ TOIVO IMMONEN, mt. (ks. alav. 9), ss. 114—165, tekee tarkasti selkoa tästä muutto-
liikkeestä Kurkijoen suurpitäjän alueella.

³¹ AKIANDER, mt., s. 11 luettelee seuraavat 1600-luvulla syntyneet luterilaiset kirkko-
pitäjät: Sakkola 1616, Rautu 1631, Hiitola 1637, Kurkijoki, Parikkala, Jaakkima ja

Jänisjärven itäpuolella eivät sodan hävitykset olleet tuntuneet siinä määrin kuin etelämpänä, eikä sinne ollut luterilaisiakaan ehtinyt sanotavasti muuttaa. — Akianderin tähän seutuun merkitsemät luterilaiset seurakunnat olivat vähäisiä, jopa joskus aivan lyhytaikaisia. — Kreikkalais-katolinen väestö pysyi siellä suurimmaksi osaksi paikallaan tai palasi vanhoille sijoilleen, ja sitäpaitsi hellitti luterilainen propaganda otettaan 1600-luvun lopulla, tekipä Ruotsin hallitus kreikkalaiskatolisille alamaisilleen erinäisiä myönnytyksiä³². Niinpä pysyivät Käkisalmen läänin itäosan seurakunnat Salmi, Suistamo ja Suojärvi ortodoksisina, ja samoin huomattava osa Ilomantsin asukkaista, joilla siellä oli tšasounansa, myöhemmin kirkkokin. Pohjoisin kreikkalais-katolinen kirkko, Liperin Taipaleen, säilyi isonvihan hävityksiltä, ja sikäläinen ortodoksinen seurakunta elää vielä tänäkin päivänä.

Hajallaan eteläisessä Käkisalmen läänissä asui meidän aikoihimme asti kreikkalais-katolista väestöä rinnan ja hyvässä sovussa luterilaisten naapuriensa kanssa. Heillä oli kirkkonsa Hiitolassa ja heidän seurakuntansa säilytti nimenään pogostan vanhan nimen Tiurula. Käkisalmen läänin entiselle alueelle nousi aikojen kuluessa uusia kreikkalais-katolisia kirkkoja, esim. Kurkijoen kirkonkylään 1930. Näistä ei tässä yhteydessä enempää, eikä niistä alaviitteessä 31 mainittu historiallinen kartasto myöskään hiisku mitään.

»Vanhaan Suomeen», josta tuonnempana enemmän, nousi venäläisaikana kaikkialle Kannaksesta Haminaan saakka ortodoksisia kirkkoja, samoin kuin koko muuhun Suomeen. Mutta niitä ei rakennettu karjalaisille eikä suomalaisille, vaan maahan muuttaneille venäläisille ja tänne sijoitetulle venäläiselle sotaväelle.

Kreikkalaiskatoliset karjalaiset sopeutuivat vähitellen, lopullisesti 1800-luvun viime vuosikymmeninä, täydellisesti Suomen oloihin. Sortavalan kansakoulunopettaja-seminaarin opettajakunnan kaukonäköinen valistustyö on tässä suhteessa muistettava³³. Kreikkalais-katolisista karjalaisista tuli

Impilahti 1638, Pyhäjärvi ja Käkisalmen siihen liittyvä kaupunkiseurakunta, Sortavala ja Salmi 1639, Räisälä 1642, Kaukola 1693, Liperi 1630, Pielinen 1639, Nurmes 1651, Kaavi 1650, Kitee 1637, Kesälahti 1637, Uukuniemi 1691, Pälkjärvi 1637, Tohmajärvi 1650, Kiihtelysvaara 1698, Ilomantsi 1653 ja Eno 1693.

Suomen historian kartasto, kartta no 15, antaa havainnollisen kuvan roomalais-katolisten ja niitten jälkeisten luterilaisten seurakuntien perustamisajasta, mutta kreikkalais-katolisista seurakunnista, ei varhaisemmista eikä myöhemmistä tässä teoksessa mainita mitään!

³² HAINARI—RELANDER, mt. s. 826; LAURI PELKONEN, mt. s. 28.

³³ OSKAR RELANDER ja O. A. [FORSTRÖM] HAINARI, joiden kuvaukseen Suomen kreikkalais-katolisesta kirkosta edellä on useasti viitattu, olivat, edellinen ko. seminaarin johtaja, jälkimmäinen, historioitsijana tunnettu sen ja Sortavalan lyseon monivuotinen lehtori.

aikaa myöten joka suhteessa suomalaisia ja heidän kirkostaan luterilaisen kansankirkkomme rinnalle Suomen ortodoksinen kansankirkko³⁴. Ja viimeisten koettelemustemme jälkeen oli kreikkalais-katolistenkin suomalaisten jätettävä ikivanhat karjalaiset asuinsijansa ja paettava — ei enää itään, niin kuin kolme vuosisataa aikaisemmin, vaan tällä kertaa länteen, missä heidän seurakuntansa elävät »diasporassa» ympäri Suomea.

III

SUOMEN KARJALA

Täydennykseksi siihen, mitä edellä on kerrottu Käkisalmen läänistä, joka kiistattomasti kuuluu Karjalaan, on syytä selvittää, mikä Karjala on, rajoittuen kuitenkin Suomen Karjalaan, semmoisena, miksi se vuosien 1939—1944 sotiin mennessä oli kehittynyt.

Suomen Karjalan rajat eivät ole määriteltävissä kielellisillä eikä kansatieteellisillä perusteilla, vaikka niitäkään ei voida syrjäyttää, vielä vähemmän antropologisilla arveluilla. Kysymys on ratkaistava historiallisilla todisteilla.

Suomen Karjalan historia on viimeinen, verisin ja meidän päiviimme asti jatkunut vaihe sitä kohta tuhatvuotista taistelua, jota Suomen niemellä on käyty lännen oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen levittämiseksi itään. Länttä edusti Ruotsi, joka paremminkin rauhallisen infiltraation kuin aseellisen taistelun avulla valtasi varsinais-suomalaisten ja hämäläisten asutusalueet sulattaen ne ja niiden asukkaiden alkuperäiset yhteiselämän muodot länsimaiseen kulttuuripiiriin, so. skandinaavisen yhteiskunta- ja oikeusjärjestyksen ja roomalaiskatolisen kirkon valta-alueeseen. Kun tämä prosessi — joka sai muodollisenkin vahvistuksensa Moran kivillä helmikuun 15 päivänä 1362 — 1200—1300-luvun vaihteessa oli suoritettu, jatkui lännen ekspansio Kymijoen itäpuolelle. Ja nyt oli vastassa toinen kulttuuripiiri, jonka aggressiivisuus jo aikaisemmin oli tuntunut: tosin karjalaiselle kulttuuripohjalle rakentuva, mutta oleellisesti slaavilais-bysantilainen kreikkalaiskatolisine uskontoineen. Sitä edustivat karjalaiset ja heidän takanaan ja tukenaan Suur-Novgorodin pohjois-slaavilainen tasavalta.

*

Etelä-Karjala. Tämän nyt ase-in käydyin taistelun ensimmäinen vaihe päättyi Pähkinäsaaren rauhaan 1323, jolloin Ruotsin valtaan luovutettiin

³⁴ ANTTI INKINEN, Suomen kreikkalais-katolisen kirkkokunnan oikeudellisen aseman viimeaikainen kehitys . . . (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja XXXVII—XXXVIII, 1947—48. Helsinki 1949), ss. 140—174.

karjalaisen asutuksen Riimikronikan mukaan neljästätoista kihlakunnasta (gislalag) kolme läntisintä, nim. Äyräpään, Jääsken ja Savon kihlakunnat, Torgils Knuutinpojan 1293 perustama Viipurin linna sekä sen ympäristön muodostama Rannan pitäjä, joka myöhemmin laajeni Rannan kihlakunnaksi. Nämä kaikki muodostivat »Ruotsin Karjalan», jonka nopeasta länsimaistumisesta ovat todistuksena jo 1300-luvulla syntyneet Muolaan (Pyhäristin) 1352, Rannan (Viipurin) 1295, Jääsken 1415, ja Virolahden 1370 roomalaiskatoliset seurakunnat³⁵. Tämä Viipurin linnalääniksi nimetty hallintoalue sai 1500-luvulla Karjalan herttuakunnan arvonimen ja ylvään, lännen taistelua itää vastaan symbolisoivan vaakunansa, jonka tästä alusta kasvava Suomen Karjala peri^{35a}.

Tähän Suomen Karjalan vanhimpaan osaan kuuluivat ennen viime sotiamme seuraavat kihlakunnat:

Äyräpään kihlakunta: Kivennavan pitäjä ja siitä erotettu Terijoen—Raivolan kunta; Muolaan pitäjä ja siitä erotetut Uudenkirkon, Kuolemanjärven, Heinjoen ja Vuokselan sekä Valkjärven kunnat. — Rautu sitä vastoin, joka viimeksi luettiin tähän kihlakuntaan, ei kuulunut Viipurin linnanlääniin, vaan Käkisalmen lääniin.

Jääsken kihlakunta: Jääsken pitäjä ja siitä jo aikaisin lohkaistut Antrean, Kirvun, Rautjärven sekä Ruokolahden ja Joutsenon kunnat, jotka kaksi viimeksi mainittua on erheellisesti luettu Savoan kuuluviksi.

Rannan kihlakunta so. vanha Rannan eli Viipurin suurpitäjän alue: Viipurin kaupunki, Viipurin maalaiskunta ja siitä erotetut Johanneksen (Kakin), Koiviston, Nuijamaan ja Vahvialan kunnat.

Lapteen kihlakunta so. alkuperäinen Lappeen suurpitäjä, joka sitten on jakaantunut emäseurakunnan Lappeen eli Lapveden lisäksi Luumäen ja Taipalsaaren pitäjiin; viimeksi mainitusta on vielä lohkaistu Lemin, Savitaipaleen ja Suomenniemen kunnat. Nämä kaikki kuuluvat siis historiallisesti Karjalaan, vaikka Luumäkeä ja Taipalsaarta haaraantumineen, kaiketi erheellisesti, on väitetty savolaisiksi.

Viipurin linnanläänin raja kulki näet nykyisen Mikkelin läänin eteläistä rajaa, niin että Karjalan savolaisina rajapitäjinä ovat Ristiina, Puumala ja Sääminki. Viipurin linnanlääni lienee lännessä rajoittunut Kymijokeen, mutta siitä huolimatta emme, ja nyt kielellisin ja etnografisin perustein, ulota Karjalaa niin kauas länteen.

Kymin kihlakunnasta kuuluvat vain Michikkälä, Virolahti ja ennen Viipurin pitäjään kuulunut Säkkijärvi eittämättömästi Karjalaan. Vehkalahti ja siitä erotettu Sippola ja Valkeala, jonka eteläosa alkujaan kuului

³⁵ AKIANDER, mt., s. 7.

^{35a} RANCKEN—PIRINEN, mt., (alav. 9) ss. 61—63.

Vehkalahteen, pohjoisosa Lapveteen, kuuluivat kyllä alkujaan Viipurin linnalääniin, mutta koska molemmat ovat vanhaa hämäläistä asutus-alueetta, voitaneen ne jättää Karjalan ulkopuolelle, edellinen Uuteenmaahan, jälkimmäinen Hämeeseen.

Viipurin linnanlääniin kuuluivat kyllä aikoinaan Suomenlahden itäosan ulkosaaret, mutta samoista syistä kuin Vehkalahti jäänevät Haapa-saari, Suursaari ja Tytärsaari Uudenmaan alueeseen, ja vain Lavansaari ja Seiskari Karjalaan.

Etelä-Karjalan, joksi entistä Viipurin linnanlääniä voimme nimittää, kaupungeista on Lappeenranta historiallisesti Karjalaan kuuluva. Viipurista ei tietysti ole kiistaa, mutta mihin maakuntaan haminalaiset laskevat kaupunkinsa kuuluvaksi, jääköön tässä avoimeksi³⁶.

*

Pohjois-Karjala. Stolbovan rauhassa liitettiin, niin kuin edellä on kuvattu, Novgorodin Vatjalaisen viidenneksen karjalaisten asuttamat pogostat, jotka myöhemmin jakaantuivat 18 pitäjään, Ruotsin valtaan Käkisalmen lääninä. Se jäi kuitenkin voittomaana, provinssina ulkopuolelle Ruotsin kuningaskunnan ydinmaita, mihin eteläinen Karjala, »Ruotsin Karjala», samoin kuin koko Täyssinän rauhan rajan länsipuolinen Suomi oli elimellisesti sulautunut. Suuren pohjan sodan aikana oli Käkisalmen lääni vuodesta 1710 lähtien venäläisten miehittämä, ja kun isoviha 1721 päättyi Uudenkaupungin rauhaan, jäi pohjoisosa Käkisalmen lääniä Ruotsille, toisin sanoen edellä kuvatulla tavalla ruotsalaisten huomiota herättäneen kulkimikkaan rajan³⁷ pohjoispuolella sijaitsevat Pielisjärven, Liperin, Ilomantsin, Kiteen ja Tohmajärven pogostat, suurin osa Pälkjärven ja luoteinen puolisko Uukuniemen pogostaa, joka nyt sai nimen Kesälahti.

³⁶ Suomenmaa V. Viipurin lääni (Helsinki 1923); L[AURI] P[ELKO]NEN, Karjala (Otavan iso tietosanakirja 4, Helsinki 1962) palst. 474—477.

³⁷ Ruotsalaiset rajankävijät lähtivät aukomaan rajalinjaa Parikkalan (Jouhian), Kerimäen ja Uukuniemen pogostain yhtymäkohdasta, venäläiset Porajärveltä Ilomantsin ja Suojärven pogostain liittymäkohdasta. Kun ruotsalaiset olivat päässeet Jänisjärven itäpuolelle, venäläiset Korpiselän Luotojärven länsipuolelle, huomattiin, että venäläiset olivat tähänneet liiaksi pohjoiseen, ruotsalaiset liiaksi etelään, niin että rajaviivain väliin jäi noin 3 ½ peninkulman levyinen aukko. Asia korjattiin yksinkertaisesti yhdistämällä rajalinjat mainituista kohdista. Vuosien 1722—1723 rajakomission piirtämä kartta on Ruotsin valtionarkistossa ja on jäljennetty tämän kirjoittajan tutkielmaan »En fatal karta och en bortglömd provins i stormaktstidens svenska välde». — Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen XLIX, 1962, s. 60—61. Itse rauhansopimus puuttuu kokoelmasta Sveriges traktater, mutta on luettavissa sarjassa Kongl. Placater, Resolutioner &c. 1731.

Tämä alue liitettiin Kymenkartanon ja Savonlinnan lääniin, joka Turun rauhan menetyksen jälkeen, 1743, supistui Kymenkartanon lääniksi ja yhdistettiin 1776 pohjois-savolaisten Iisalmen, Kuopion ja Rantasalmen kihlakuntien kanssa Savon ja Karjalan lääniksi. Se taas sai, Kustaa III:n perustettavaksi määräämän pääkaupunkinsa mukaan, lopulta Kuopion läänin nimen.

Hallinto tämän läänin entiseen Käkisalmen lääniin kuuluneissa osissa järjestettiin samanlaiseksi kuin muussa Ruotsi-Suomessa: se jaettiin kihlakuntiin niihin kuuluvine pitäjineen tai kuntineen. Nämä olivat ja ovat vieläkin seuraavat:

Ilomantsin kihlakunta: Enon, Tohmajärven, Pälkjärven, Kiihtelysvaaran ja Ilomantsin pitäjät, joihin tuli lisäksi Kiihtelysvaarasta erotettu Pyhäselän kunta ja Ilomantsista lohkaistut Värtsilän ja Tuupovaaran (ent. Koveran kunnat).

Pielisjärven kihlakunta: Pielisjärven, Juuan, Nurmeksen, Valtimon ja Rautavaaran pitäjät sekä Lieksan ja Nurmeksen kauppalat.

Liperin kihlakunta: Liperin pitäjä ja siitä erotettu Kaavin ja siitä vuorostaan lohkaistu Säynäisten kunta sekä Polvijärven, Kuusjärven ja Kontiolahden kunnat; Kiteen pitäjä ja siitä lohkaistu Rääkkylän eli Oravilahden kunta, Liperin Taipaleen kreikkalaiskatolinen seurakunta ja lopuksi 1844 perustettu Joensuun kaupunki, nykyisin (v. 1960 perustetun) Pohjois-Karjalan läänin pääkaupunki, johon on liitetty aikaisemmin Kontiolahdesta erotettu Pielisensuun kunta.

Pohjois-Karjala tuli näin kihlakuntineen hallinnollisesti liittymään organisesti Ruotsi-Suomen kuningaskunnan ydinmaihin ja vuoden 1809 jälkeen Suomen autonomiseen suuriruhtinaskuntaan. Sama tapahtui oikeudellisella alalla siten, että alue liitettiin Karjalan laamannikuntana Turun hovioikeuden, vuodesta 1776 lähtien Vaasan hovioikeuden piiriin jaettuna kolmeen tuomiokuntaan. — Kirkollisesti oli Pohjois-Karjala niinkuin koko Käkisalmen lääni heti Ruotsin valtaan jouduttuaan, koska sinne oli 1600-luvun kuluessa syntynyt luterilaisia seurakuntia, luettu Viipurin hiippakuntaan. Viipurin menetyksen jälkeen joutuivat Pohjois-Karjalan seurakunnat Porvoon hiippakuntaan.

Kun pohjoiskarjalaiset vihdoinkin, vuonna 1761 annetun päätöksen nojalla saivat edustajansa valtiopäiville, olivat nämä entisen Käkisalmen läänin asukkaat tulleet lopullisesti yhteiskuntajärjestyksensä ja kansalaisoikeuksiensa puolesta täysin samanvertaisiksi Ruotsi-Suomen muun väestön kanssa. Todistukseksi siitä, miten kiinteästi yhtyminen »valtakuntaan» oli tapahtunut, merkittävään, että vaikka pohjoiskarjalaiset kieltäytyivätkin suostumasta ruotulaitokseen — se oli, kuten tunnettua, tapahtuva maakunnan miesten suostumuksella — he vapaaehtoisin joukoin ja suureksi

osaksi itse valitsimiensa miesten johdolla ottivat ehkä intensiivisemmin kuin muun Suomen väestö osaa maanpuolustukseen. Niin tapahtui vuosien 1808—1809 sodassa, missä Karjalan vapaajoukot itsepäisesti häirit-sivät vihollisen toimia ja varsinkin »pikkuvihassa», jonka surullisessa historiassa karjalaisten taistelu, maaherra K. J. Stiernstedtin organisoimana, muodosti ainoan valopilkun³⁸.

*

»*Vanha-Suomi*». Yhtä yksinkertaisesti ja luontevasti kuin Pohjois-Karjalan liittäminen Suomeen ei Käkisalmen eteläosan »suomentaminen» käynyt.

Uudenkaupungin rauhassa 1721 jäivät seuraavat Käkisalmen läänin pogostat Venäjälle: Rautu, Sakkola, Käkisalmen pogosta ja kaupunki, Räisälä, Tiurula (Hiitola), Kurkijoki, Jouhia³⁹ (Parikkala), Uukuniemen kaakkoispuoli, Sortavalan pogosta ja siihen kuuluva Impilahti ym., Suistamo, Suojärvi ja Salmi. Nämä olivat jo Ruotsin vallan aikana järjestyneet viideksi kihlakunnaksi, joitten kokoonpano sellaisena kuin se oli ennen Moskovan rauhaa 1945, oli lopullisesti seuraava:

Käkisalmen kihlakunta: Sakkola, Metsäpirtti, Pyhäjärvi ja Konevitsan saari luostareineen⁴⁰, Käkisalmen pitäjä ja kaupunki, Räisälä, Kaukola ja Hiitola.

Kurkijoen kihlakunta: Kurkijoki, Parikkala ja siitä erotettu Simpele. Jaakkima ja siitä erotetut Lumivaara sekä Lahdenpohjan kauppala.

Sortavalan kihlakunta: Sortavalan pitäjä ja kaupunki sekä Valamon saari luostareineen⁴⁰, Harlu, Uukuniemi (josta Kesälahden puoli 1721 jäi Ruotsin puolelle) ja pääasiassa Kiteestä 1721 erotettu Ruskeala.

Salmin kihlakunta: Ruskealan ja Impilahden osista muodostettu Soanlahti, Sortavalan pogostasta erotetut Suistamo ja Impilahti Pitkärannan kaivosalueineen ja Salmi Lunkulan- ja Mantsinsaarineen sekä Suojärvi, joka sekin aikoinaan oli ollut osa Sortavalan suurpogostaa, ja Korpiselkä, joka puolestaan oli erotettu Suojärvestä.

Tähän osaan Käkisalmen lääninä liitettiin yhdessä sen kanssa 1721 Venäjälle luovutettu »Ruotsin Karjala» eli aluksi suurin osa siitä, nim. Äyräpään, Jääsken ja Rannan kihlakunnat sekä Viipurin kaupunki.

³⁸ A. S. KILPELÄINEN, Etuvartio. Maanpuolustuksen kehityksen vaiheista Pohjois-Karjalassa Ruotsin vallan aikana. I—II (Porvoo 1925—1926).

³⁹ Jouhia-nimen kirjoittivat venäläiset, joitten kirjaimistosta puuttuu h-kirjain. »Jougio», mistä sitten syntyi nimi Joukio. Parikkalan nimen sai pitäjä sitten vasta, kun sen uusi kirkko v. 1863 oli rakennettu Parikan talon maalle. Suomenmaa. Viipurin lääni (Hki 1923), ss. 341—342.

⁴⁰ Konevitsan ja Valamon luostarit hävitettiin 1500—1600-lukujen vaihteessa jopa kahdesti, mutta pystytettiin uudelleen 1716 ja 1718.

Raja tuli kulkemaan Virolahden kirkolta, Säkkijärven kirkon eteläpuolitse Viipuria kaartaen Parikkalan, Uukuniemen ja Kerimäen rajojen yhtymäkohtaan, mistä sitten rajankäynti kohti koillista aloitettiin, niin kuin edellä on kerrottu.

Näistä alueista muodostettiin nyt hallintoalue, »Viipurin kuvernementti», johon 1743 liitettiin »pikkuvihassa» menetetyt alueet, niin että se tuli käsittämään Savonlinnan ympäristöineen, huomattavan osan lounais-Savoa, Lappeenrannan kaupungin linnoituksineen, lännessä Uudenmaan ja Kaakkois-Hämeen aluetta aina Kymijokea myöten, niin että, Olavinlinna mukaan luettuna kolmaskin rajalinnoitus, Hamina, menetettiin.

Tämän Viipurin kuvernementin historia liittyy kiinteästi Käkisalmen läänin — ja Suomen Karjalan historiaan.

Puuttumatta yksityiskohtaisesti tämän »Vanhan Suomen» mielenkiintoiseen historiaan, josta paljon on kirjoitettu⁴¹, mutta kokonaisuus puuttuu, mainittakoon vain lyhyesti seuraavaa: Ruotsinaikaiset lahjoitusmaat annettiin nyt venäläisille, ja niitten lisäksi muodostettiin uusia lahjoitusmaita vanhaan vapaaseenkin Karjalaan, jossa ei Ruotsin aikana ollut muuta kuin yksi lahjoitusmaa, Koiviston vapaaherrakunta⁴², ja myös Turun rauhassa luovutetuille alueille. Ruotsin valtakunnan lain, (so. Kristoffer-kuninkaan maanlaki ja Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki) oli Pietari I vahvistanut voimassa olevaksi valloittamallaan alueella. Vuoden 1734 laki oli oleva voimassa Turun rauhassa kuvernementtiin liitetyllä alueella ja 1750-luvulta lähtien koko »Vanhassa Suomessa». Tämä ei estänyt sitä, että sekä hallinto että oikeudenkäyttö kävi sekasortoiseksi oloja ja perinteitä tuntemattomien hallitusmiesten hoidossa⁴³. Mutta lahjoitusmaitten talonpojat ikimuistosiin oikeuksiinsa vedoten katsoivat olevansa tilojensa omistajia tai niitten perinnöllisiä haltijoita, ja vaikka veronkanto oli siirretty kruunulta lahjoitusmaaherralle, he saivat nyt taistella

⁴¹ Paitsi edellä mainittua AKIANDERIN Herdaminne-teosta, MATH. AKIANDER, Om donationerna i Wiborgs län. Historisk utredning om deras uppkomst och natur samt öfriga förhållanden under ryska tiden (Helsingfors 1854); O. HANNIKAINEN, Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:nnessä vuosisadalla. Akat. väitösk. (Helsinki 1888); FRANS P. VON KNORRING, Gamla Finland eller det forna Wiborgska gouvernementet, I. Åbo 1833. — Hyvän yleiskatsauksen tarjoaa: R. ROSÉN, Vanha Suomi (Historian Aitta VIII, Helsinki 1938), ss. 115—159.

⁴² Myönnettiin 1651 samalla kertaa valtaneuvokseksi korotetulle sotaneuvos Hans Wachtmeisterille. Tämä Koiviston eli Björkön vapaaherrakunta oli ns. nimellisiä vapaaherrakuntia. Ks. ЖОКІПН, mt. I, s. 41.

⁴³ ROSÉN, mt., s. 153, kuvaa asian vertauksella: »Venäjän vallan loppuaikoina Vanha Suomi muistutti vanhaa mattoa, jota talon emäntä ei ole huolellisesti parsinut, vaan jonka monet repeytymät ja reijät hätäisesti oli peitelty neulomalla siihen erikokoisia ja eri-värisiä kangastilkkuja.»

ankarasti oikeuksiensa puolesta uusia herrojansa vastaan, jotka taipuivat käsittelemään heitä venäläisten maaorjien vertaisina.

Uudenkaupungin rauhassa luovutettu alue oli tarkoitettu Venäjän uuden pääkaupungin suojaksi »mahtavaa» Ruotsia vastaan. Turun rauha siirsi rajan sopivaksi lähtökohdaksi valloituksen jatkamista varten. Kun siis venäläiset nimittivät Viipurin kuvernementtia »Vanhaksi Suomeksi» merkitsi se nähtävästi, että ennen pitkää oli muukin Suomi, »Uusi Suomi» liitettävä Venäjään. Tämä tapahtuikin kun Ruotsin valtakunta Haminan rauhassa 1809 pilkottiin, se menetti kolmannen osan ydinaluettaan. Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa Ruotsille jääneet osat Suomea liitettiin Venäjän valtakuntaan autonomisena suuriruhtinaskuntana, jota vielä täydennettiin yhdistämällä siihen »Vanha Suomi».

Kustaa Mauri Armfeltin memoriaalin mukaisesti joulukuun 11 (23) 1811 päivätyllä manifestilla yhdistettiin Viipurin kuvernementti Suomen ruhtinaskuntaan⁴⁴. Tämä merkitsee sitä, että kaikki Ruotsin aikaiseen Viipurin linnanlääniniin kuuluvat kihlakunnat ja »pikkuvihan» menetykset, joista osa oli Savon puolella, *palautettiin* Suomeen, mutta vuonna 1721 menetetty osa Käkisalmen lääniniä *nyt ensi kerran liitettiin Suomeen*, ja Suomen suuriruhtinaskunnan rajaksi tuli se, joka Stolbovan rauhan elokuun 3 1621 päivätyin rajasopimuksen mukaisesti oli viitoitettu Ruotsin valtakunnan rajaksi⁴⁵.

Ja nyt vasta saattoi — tosin monin vastuksin, esim. lahjoitusmaakysymyksen kompromissiratkaisu 1867 — Käkisalmen läänin eteläosan lopullinen yhteensulattaminen Suomeen alkaa, prosessi, joka pohjoisosassa oli voitu aloittaa jo vuoden 1721 jälkeen ja josta Ilmari Manninen sanoo: »vuosisatoja on kestänyt ennen kuin entinen Käkisalmen lääni karjalaisine kanta-asukkaineen mielen ja kielen puolesta on sulautunut yhteen muun Suomen kanssa ja maamme varma kansallinen raja on siirtynyt sinne, mihin Kustaa Aadolf pani valtiollisen rajan. Vasta itsenäisen Suomen synnyttyä voimme viimeisten vuosien perustalla ruveta puhumaan kansallisesti eheytyneestä itärajastamme»⁴⁶.

Kiitos olkoon Aleksanteri I:n auliuden ja silloisen vapaamielisen katsojastavan — tai diplomaattisen älyn — oli siis Suomi, joka vuonna 1918 (Tarton rauhassa 1920 muodollisestikin) vapautui Venäjän vallan alai-

⁴⁴ J. R. DANIELSON, Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen (Helsinki 1894).

⁴⁵ ARVI KORHONEN, Suomen itärajan historiaa, ss. 293—236.

⁴⁶ ILMARI MANNINEN, Olivatko Käkisalmen läänin karjalaiset kansallisesti ja kielellisesti vieraita muulle Suomelle? — Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi . . . (Toim. Suomen Historiallinen Seura, Porvoo 1923), ss. 103—110, sitaatti s. 109—110.

suudesta saanut saman rajan, jonka lähtökohtaan Vina-joen suuhun Laatokan rannalle Kustaa Aadolf saattoi piirittää rajakiveen ylpeät sanat

*Huc regni posuit fines Gustavus Adolphus
Rex suecorum fausto numine duret opus*⁴⁷,

ipsisque servandi officium commisit voisimme jatkaa. Että tehtävä kävi Suomelle ylivoimaiseksi, on toinen asia ja historia. Nykyisen Suomen kaakkoisraja käy Stalinin »oikaisemaa» vuosina 1721—1722 viitoitettua linja.

*

Niinkuin edellä on selvitetty Suomen Karjalan muodostivat, semmoisena, miksi se viimeiseen Moskovan rauhaan mennessä oli sukeutunut, entinen Käkisalmen lääni kokonaisuudessaan ja Pähkinänsaaren rauhassa sovittu Viipurin linnalääni, »Ruotsin Karjala».

Suomen Karjala on kuitenkin kokoomukseltaan vielä komplisoidumpi ja heterogeenisempi kuin mitä sen kaksitahoinen alkuperä edellyttäisi. Eteläosa, »Ruotsin Karjala» oli tullut lännen piiriin 1300-luvulla, sulautunut ruotsalais-suomalaiseen valtakuntaan ja sen yhteiskunta- ja oikeusjärjestykseen, mutta erotettu siitä ajaksi 1710—1812. Tätä osaa voimme nimittää Etelä-Karjalaksi ja itäinen osa siitä on Karjalan Kannas.

Keskiosan Suomen Karjalaa muodostaa Viipurin linnanlääniniin kuulunut vanha Jääsken kihlakunta, jonka vaiheet siis ovat samat kuin »Ruotsin Karjalan», ja pääosan siitä koko vuoden 1721 rajan eteläpuolelle jäävä osa Käkisalmen lääniniä. Viimeksi mainittu osa on siis vasta 1812 päässyt asukkaineen täydellisesti Suomen yhteyteen. Tämä Keski-Karjala jakaantuu Vuoksen Karjalaan ja Laatokan Karjalaan rajana Käkisalmen ja Kurkijoen kihlakuntien raja. Itäosaa, lyhyesti sanoen Salmin kihlakuntaa, on usein nimitetty Itä-Karjalaksi, mutta parempi nimi on Raja-Karjala. — Itä-Karjalan nimi sopii osuvimmin Venäjänpuoleiselle Karjalalle.

Pohjois-Karjala pääsi jo vuoden 1721 jälkeen yhtymään muuhun Suomeen kaikissa suhteissa.

»*Tynkä-Karjala*». Nykyisin ei Karjalasta kuulu Suomeen muuta kuin se, mitä jäi Stalinin oikaiseman Uudenkaupungin rauhan länsipuolelle. Tähän kuuluu ensinnäkin Pohjois-Karjala semmoisenaan. Siitä on 1960 muodostettu Pohjois-Karjalan lääni, kuitenkin lohkaisemalla siitä Kuopion läänin puolelle Kaavin ja Säyneisten kunnat. Rajakunta etelässä on Kesälahti. Toisena osana nykyistä Karjalaa on tähteeksi jäänyt osa Viipurin

⁴⁷ INGWALD SOURANDER, Salmin pitäjän vaihteita ja piirteitä Laatokan Karjalan historiasta (Porvoo & Helsinki 1937).

lääniä Uukuniemen kulmasta lähtien Suomen lahteen ja Kymijokeen saakka. Siitä on muodostettu uusi Kymen lääni liittämällä siihen, niin-
 kuin edellä kerrotusta ilmenee, erinäisiä uusmaalaisia ja hämäläisiä, siis
 Karjalaan kuulumattomia osia⁴⁸.

Referat

Mag. Phil. EMERIK OLSONI, *Die Provinz Kexholm und Finnisch-Karelien.*

Der wichtigste, um nicht zu sagen grösste Zeit in Schweden-Finnlands Geschichte ist vom finnischen Gesichtswinkel aus gesehen derjenige, während dessen die westliche Kultur und Rechtsordnung auch in den Bereich der östlichen finnischen Volksstämme getragen wurde. Diese Expansionsbestrebungen trafen bald auf eine zweite Kulturströmung, nämlich die slavisch-byzantinische, die sich bereits unter den Einwohnern Kareliens zu verbreiten begonnen hatte. Es hat sich hierbei, wenn man es auch als Kreuzzüge bezeichnet hat, eigentlich um eine friedliche kulturelle Expansion gehandelt, die dann später allerdings zu einer mit Waffenwalt ausgetragenen Kraftprobe zwischen den Mächten Schweden und Russland wurde, wobei für letzteres zunächst die Republik der Novgoroder stand.

Diese Kreuzzugsphase ging 1323 mit dem Frieden von Schlüsselburg zu Ende, durch den drei der vierzehn karelischen Gemeinden (härad), nämlich Äyräpää, Jääski und Savo, sowie das 1293 von Torgils Knutsohn gegründete Burgschloss zu Wiborg an Schweden fiel. Aus diesen Landen wurde Schweden-Finnlands östlichster Verwaltungsbezirk, der als sein bezeichnendes Wappen zwei gegeneinander erhobene Waffen, u.zw. ein westliches Langschwert und einen morgenländischen Krummsäbel erhielt. Die Expansion des Westens setzte sich von der erwähnten Gemeinde Savo nach Norden hin fort, und aus ihr entstand sodann die Landschaft Savo. Die Grenze, die durch den Frieden von Teusina (Täyssinä) im Jahre 1595 anerkannt wurde, bildete gleichzeitig die Kulturgrenze.

Es waren somit die von Finnen und teilweise — an der Küste und in den Schären — von Schweden besiedelten Landschaften Åland, Eigtl. Finnland, Österbotten, Tavastland (aus dessen südl. Teil sich später der Landsch. Nyland (Uusimaa) entwickelte) sowie Savo und Karelien dem schwedischen Reich angegliedert worden. Sie fügten sich dem Reich organisch an und die Einwohner erhielten dieselben Bürger-Rechte wie die Einwohner der westlichen Reichsteile. Diese Rechte wurden übrigens 1362 auf dem sog. Morastein verbrieft. Den Kern des Reiches Schweden-Finnland bildeten somit die westlich des bottnischen Meerbusens liegenden Lande Svealand und Götaland und östlich von ihm die erwähnten finn. Bezirke. Der so konsolidierte Staat setzte sein Vordringen nach Osten fort. Zum Abschluss kam die Expansion 1617 durch den Frieden von Stolbova, in dem das »votische Fünftel« des Novgorodschen Reiches an Schweden

⁴⁸ L[AURI] P[ELKO]NEN, *Karjala, Otavan iso tietosanakirja IV (Keuruu 1962),* palsta 476.

fiel. Aus diesem Gebiet entwickelten sich die Provinzen (Läne) Ingermanland (Inkeri) und Kexholm (Käkisalmi), die dem obendargestellten Kernland des Reiches nicht angegliedert, sondern als Annexionen verwaltet wurden.

Die Provinz Kexholm ist, auf Grund fehlerhafter Karten zu schliessen, die in Standardwerken abgedruckt sind, der schwed. Geschichtsforschung wohl ziemlich unbekannt geblieben, denn als Nordgrenze der 1617 eroberten Gebiete ist die Grenzlinie des Jahres 1721 angegeben. Die Einwohner waren griechisch-orthodoxen Glaubens und sind nach den späteren, während der in den 50er Jahren des 17. Jh:s geführten Kriege scharenweise zu ihren Glaubensbrüdern nach Osten geflohen. Auf den verlassenen Höfen siedelten sich Savoer und Bürger anderer Gegenden Finnlands an, und so wurden aus den einst griech.-orthodoxen Gemeinden lutherische. NO des Ladoga verblieben die Gemeinden orthodox und dieser Glaube konnte sich teilweise auch noch an anderen Orten der Provinz halten. Die Verwaltung der Provinz wurde durch Belehnungen an schwed. Würdenträger und Beamte gelöst, und die Führung dieser sog. Donationsgüter ging nach der in den 80er Jahren erfolgten Reduktion in der früheren Form unter Kronpächtern weiter.

Die erwähnte Provinz Karelrien und der südl. Teil der Provinz Kexholm wurde 1721 im Frieden von Uusikaupunki (Nystad) an Russland abgetreten. Hierbei kam es dann zur Schaffung jener Zickzackgrenze, die die schwed. Forschung so stark beeindruckt zu haben scheint, dass sie auf die für einen 150 Jahre früher liegenden Zeitraum ausgearbeiteten Karten übertragen wurde und hierdurch auch in ausländische Werke Eingang fand. Durch den Frieden von Turku (Åbo) vergrösserte sich 1743 das abgetretene Gebiet um Teile von Savo und — im Süden — bis zum Kymifluss. Diese Gebiete wurden zu einem Gouvernement zusammengefasst, dem die Russen den Namen »Altes Finnland« gaben und dessen Verwaltung in derselben Form erfolgte, wie die der im Frieden von 1721 an Russland abgetretenen baltischen Provinzen.

Im Jahre 1812 (Kaiserl. Manifest 11(23) XII, 1811) wurde das Gouvernement Wiborg an das durch den Krieg 1808/1809 von Schweden eroberte Finnland angegliedert, welches zu einem autonomen Grossfürstentum erklärt worden war, und dessen Grenze nun — zum ersten Male — diejenige Linie wurde, die im Frieden von Stolbova 1617 als Grenze der östlichsten Provinz des Schwedisch-Finnischen Reiches angegeben war.

Finnisch-Karelrien umfasst somit das Nördliche Karelrien, das 1721 Schweden verblieben und organisch dem finnisch-schwedischen Kernreich angegliedert worden war, sowie ausserdem das Wiburgische Gouvernement, zu dem das »Alte schwedische Karelrien« gehörte, welches von 1323 bis 1721 (de facto bis 1710) Bestandteil des Kernreiches gewesen war, sowie ferner auch derjenige südliche Teil der Provinz Kexholm, der *erstjett* organisch dem auf schwedischen Rechts- und Gesellschaftstraditionen basierenden Finnland angegliedert wurde, das zunächst also autonomes Grossfürstentum war und seit 1918 selbständige Republik ist. Nach 1945 verblieb Finnland von Karelrien nur noch derjenige Teil, der sich westlich der von Stalin »berichtigten« Linie des Friedens von 1721 befindet.